

ШЕВЧЕНКО Лілія Гранитівна,

канд. екон. наук, доц., доц. каф. економіки

та регіональної економічної політики ДРІДУ НАДУ

КУРІННИЙ Олександр Володимирович,

канд. екон. наук, доц., доц. каф. економіки

та регіональної економічної політики ДРІДУ НАДУ

ДЖЕРЕЛА СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В МЕТОДОЛОГІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЙ

Аналізуються джерела системного підходу в методології публічного управління, розглядається еволюція поняття «система». Узагальнюється наукова спадщина та сучасні уявлення щодо системного підходу в процесі осмислення і відображення об'єктивної реальності. Доводиться, що релевантним методологічним підходом до дослідження еколого-соціоекономічної системи в процесі обґрунтування механізмів її управління є системний підхід, який у сучасних умовах набув широкого застосування в процесі пізнавальної діяльності та на практиці, використовується в більшості наук, зокрема в публічному управлінні.

Ключові слова: публічне управління, сталий (збалансований) розвиток, система, системний підхід.

Shevchenko L. H., Kurinnyi O. V. Origins of system approach in methodology of public administration sustainable development of territories

The origins of a systematic approach to the methodology of public administration are analyzed, the evolution of «system» is considered. Summarizes scientific heritage and modern ideas about systemic approach in understanding and reflection of objective reality. Proved that relevant methodological approach the study of ecological and socio-economic systems in the justification for mechanisms of management is a systematic approach that is

widely used in the process of cognitive activity and practices used in most sciences, particularly in the public administration.

Key words: public administration, sustainable (balanced) development, system, system approach.

Постановка проблеми. Як відомо, загострення проблем взаємовідносин суспільства і природи, забезпечення людства ресурсами зумовило стрімке збільшення уваги до їх вивчення міжнародною науковою громадськістю у другій половині XX ст.

У 1987 р. за результатами роботи Комісії Г. Г. Брундтланд була опублікована доповідь «Наше спільне майбутнє», у якій і була представлена нова концепція сталого (збалансованого) розвитку як альтернатива розвитку, що базується на необмеженому економічному зростанні. У цій доповіді було вперше точно визначено поняття сталого (збалансованого) розвитку, що трактується як розвиток, за якого нинішні покоління задовольняють свої потреби, при цьому не ставлячи під загрозу можливість задовольняти потреби майбутніх поколінь[26, с. 36]. Офіційне визнання ідеї, сформульованої в доповіді, відбулося в 1992 р. на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро.

Таким чином, концепція сталого розвитку базується на трьох складниках, що об'єднуються в систему: економічному, соціальному та екологічному. Сталість розвитку досягається в результаті взаємодії цих складників, що описується моделлю «трьох кошиків» або «триєдиного підсумку» (triplebottomline), або моделлю трьох «пі» – люди, планета, прибуток (people, planet, profit). Саме тут і виникають запитання – яку вагу (масштаб) має кожний із цих складників? У яких пропорціях вони мають взаємодіяти для досягнення сталого розвитку, якого прагнемо? На жаль, на сьогодні вітчизняна наука не може дати відповіді на ці запитання. У той самий час, з огляду на сутність терміна «збалансований» (від «балансувати» – доводити до правильного співвідношення взаємно зв'язані частини чого-небудь [7]), абсолютно закономірною уявляється наявність суб'єкта (суб'єктів), функціями якого й буде пошук оптимальних пропорцій у межах зазначеної системи та реалізація завдань щодо забезпечення сталого

(збалансованого) розвитку. На нашу думку, в умовах сьогодення такими суб'єктами мають стати органи публічного управління різного рівня.

Якщо «екстраполювати» деякі твердження відомих науковців у галузі державного управління на сферу публічного управління, то це буде своєрідним «методологічним доказом» на користь вищенаведеної думки. Так, на думку авторів наукової розробки «Методологія державного управління як галузі науки», державне управління є мультипарадигмальною галуззю знання, яка має відношення до самостійних парадигм, що додають йому не тільки різноманіття контекстів, а й методологічний зміст. Зокрема, мова йде про відношення до сцієнтистської парадигми (державне управління є специфічною галуззю наукового знання) й практичної парадигми (державне управління – сфера практичної діяльності, вирішення практичних завдань, що виникають у різних сферах життя суспільства) [20, с. 22].

З огляду на саму ідею сталого (збалансованого) розвитку триєдиної системи (незалежно від рівня, на якому це відбувається), логічним, на нашу думку, буде стверджувати, що релевантним методологічним підходом до дослідження є системний підхід, який у сучасних умовах набув широкого застосування у процесі пізнавальної діяльності та практики, використовується в більшості наук, зокрема в публічному управлінні. Системний підхід стає найбільш універсальним засобом наукового відображення реальних явищ та процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам методології науки та, зокрема, методології системних досліджень присвячені численні праці відомих українських та зарубіжних вчених: Г. Атаманчука, В. Афанасьєва, В. Волкової, О. Воронова, Д. Гвішіані, С. О'Доннела, П. Друккера, В. Дункана, Г. Кунца, М. Месаровича, М. Мескона, П. Надолішнього, Н. Нижник, О. Машкова, А. Пригожина, Е. Юдіна та ін.

Серед науковців у галузі державного управління, які досліджували системний підхід у методології державного управління, слід зазначити таких, як В. Бакуменко, К. Князєв, В. Кравченко, В. Луговий, Ю. Сурмін та ін.

У той самий час, незважаючи на величезну кількість наукових праць, що стосуються вищезазначеної проблеми, бракує сучасних досліджень у галузі методології публічного управління, які б, по-перше, розкривали еволюцію

системних досліджень, а по-друге, створювали методологічне підґрунтя для дослідження сталого (збалансованого) розвитку територій.

Мета статті полягає в дослідженні витоків і еволюції системного підходу в методології публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Відомі науковці В. Бакуменко та С. Кравченко визначають системний підхід як напрям методології наукового пізнання і соціальної практики, в основі якого лежить дослідження об'єктів як систем [6, с. 6]. Щоб розкрити зміст системного підходу, необхідно перш за все з'ясувати саме поняття «система» в процесі її становлення та розвитку.

Поняття системи зустрічається ще в працях стародавніх мислителів. Зокрема, системні уявлення про державу, суспільство, економіку спостерігаються в економіко-філософських трактатах Арістотеля й Епікура. Вказуючи на певну цілісність, Арістотель писав: «...вид, і ще більше рід, є тим, що зводить безліч в одну сутність» [3, с. 59]. Виробити дефініцію, яка б достатньо змістовно відображала взаємопов'язану залежність, стародавнім філософам не вдалось. Поняття «система» вживалося переважно на позначення певного обсягу знань [18, с. 181]. У наступні століття категорія «система» застосовується на позначення певних матеріальних сукупностей. У власному розумінні це поняття вперше зустрічається у представників метафізичного матеріалізму. Відомий французький просвітитель Кондільяк писав, що система є не що інше, як розташування різних частин якого-небудь мистецтва або науки в певній послідовності, у якій вони всі взаємно підтримують одна одну і у якому останні частини пояснюються першими [11, с. 3].

Звісно, таке розуміння категорії «система» відповідало тодішньому рівню природознавства і загальним уявленням про світ. Наступне поглиблене вивчення будови матерії і розширення сфери дослідження призвело до думки, що системи не тільки змінюються, але й розвиваються. Вагомий внесок у подальший розвиток теорії системи зробив видатний німецький філософ Е. Кант, який уперше почав досліджувати матеріальні системи в історичному плані, долаючи пануючий на той час метафізичний спосіб мислення. Акцентуючи увагу переважно на гносеологічному аспекті щодо поняття системи, він писав: «Під системою я розумію єдність різноманітних знань, об'єднаних однією ідеєю» [23, с. 619] (тут і далі переклад наш. – Л. Ш., О. К.).

Значним прогресом на шляху до пізнання світу стала об'єктивно-ідеалістична діалектика Гегеля. І хоча система як філософська категорія не отримала у нього завершеного вигляду, діалектичний метод, що став предметом спеціального дослідження, увійшов до світової скарбниці наукової теорії. Кожен предмет, що досліджується Гегелем, є таким, що саморозвивається. Він розглядає діалектичний процес розвитку систем від нижчої до вищої стадії, як процес взаємного переходу кількості і якості, заперечення, суперечності. Саме суперечність у Гегеля є джерелом розвитку.

Сутність системи та принципи її саморуху було використано К. Марксом і Ф. Енгельсом під час дослідження суспільно-економічної формації взагалі і капіталістичної зокрема. Вони неодноразово підкреслювали, що капіталізм, як і усі попередні формації, є складною органічною системою.

З розвитком усього комплексу природничих та суспільних наук усе більш нагальною постає проблема про закономірності функціонування різноякісних систем. Із середини минулого століття науковці здійснюють ґрунтовні методологічні дослідження загальних принципів функціонування й розвитку біологічних, кібернетичних, економічних та інших систем.

Теоретико-системні дослідження започатковуються австрійським біологом Л. фон Берталанфі, який у 50-х рр. виклав загальну теорію систем. Наступними роками вагомий внесок у розробку сутності та основних принципів дослідження систем внесли С. Оптнер, І. Блауберг, В. Садовський, М. Месарович, В. Кузьмін, В. Дружинін, А. Уйомов, А. Арсеньєв, З. Оруджев, А. Афанасьєв, О. Зелькіна, В. Черковець, В. Босенко.

Вихідним пунктом з усього комплексу системних робіт стали визначення поняття «система», яких на сьогодні налічується близько 100. Численні спроби встановити якісь універсальні визначення поки не призвели до свого логічного завершення. Вочевидь таке завдання на формальному рівні не може бути вирішеним. Попри це зупинимось на визначеннях цього поняття, сформульованих останніми роками у філософській та економічній літературі.

Основоположник загальної теорії систем Л. фон Берталанфі визначив систему як комплекс елементів, що взаємодіють між собою [34, с.33]. А. Авер'янов, досліджуючи суттєві ознаки системи, вважає, що її можна визначити як

відмежовану, взаємопов'язану суперечливою взаємодією, єдністю тіл або елементів [1, с. 10]. Схожі визначення зустрічаємо і в інших авторів. Так, на думку В. Садовського, система – це «сукупність елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, яка утворює певну цілісність, єдність» [27, с.65]. У «Філософському словнику» система характеризується як «категорія, що означає об'єкт, організований як цілісність, у якій енергія зв'язків між елементами системи перевищує енергію їхніх зв'язків з елементами інших систем і формує онтологічне ядро системного підходу» [28]. Колектив авторів підручника з філософії відстоює точку зору, згідно з якою «система – упорядкована кількість взаємозв'язків елементів, що мають структуру» [15, с.206]. В «Енциклопедичному соціологічному словнику» роз'яснюється, що система є упорядкованою кількістю взаємопов'язаних елементів, які утворюють певну цілісну єдність [29]. В. Кохановський вважає, що «система – загальнонаукове поняття, яке виражає сукупність елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним і з середовищем і утворюють певну цілісність, єдність» [14, с. 277].

Найбільш глибоким і конструктивним, на наш погляд, є монографічне дослідження Є. Юдіна про системний підхід і принципи діяльності [33]. Автор не тільки узагальнює визначення категорії «система» у вітчизняній та зарубіжній літературі, але й наводить власну позицію з широкої проблематики системних досліджень. Перш за все заслуговує на увагу підхід Є. Юдіна до методологічних аспектів системного дослідження. На його думку, відповідне дослідження повинно фіксувати хоча б деякі характерні особливості системного об'єкта. Ці особливості в кінцевому підсумку визначають принципи системного дослідження [33, с. 134].

Оскільки зазначені методологічні принципи мають неабиякий науковий інтерес для конструктивної критики, наведемо детальніше авторську позицію стосовно змісту та алгоритму системного дослідження:

1. Вихідним пунктом усякого системного дослідження є уявлення про цілісність системи, що вивчається. З цього уявлення випливають два висновки: по-перше, система може бути зрозуміла як дещо цілісне лише у випадку її протистояння своєму оточенню – середовищу. По-друге, розчленування системи приводить до поняття елемента – одиниці, властивості і функції якої визначаються її місцем у

межах цілого, причому ці властивості і функції є в певних межах взаємовизначеними з властивостями цілого.

2. Уявлення про цілісність системи конкретизується через поняття зв'язку. Це поняття використовується майже в будь-якому системному дослідженні. Однак тут залишається ще немало досить складних методологічних проблем. Зокрема, до сьогодні не розроблено надійних і загальноприйнятих критеріїв для розрізнення зв'язків та відносин. Оскільки наявність зв'язків не є специфічною ознакою, що характеризує тільки системи, стосовно системного дослідження повинні бути сформульовані деякі додаткові умови, щоб поняття зв'язку було як специфічно системне [33, с. 134 – 135]. Першою серед цих умов є необхідність наявності у системі двох або більше типів зв'язків (наприклад, зв'язки просторові, функціональні і генетичні – у біологічному організмі). У системах особливе місце займають зв'язки, які перш за все слід було б назвати системоутворюючими. Прикладом таких зв'язків є зв'язки управління.

3. Сукупність зв'язків та їх типологічна характеристика обумовлюють появу понять структури і організації системи. Більшість дослідників виражають за їх допомогою сталі зв'язки, що відображають упорядкованість системи, а іноді – спрямованість цього упорядкування.

4. У свою чергу, структура системи може характеризуватись як по «горизонталі» (коли маються на увазі зв'язки між однотипними, однопорядковими компонентами системи), так і по «вертикалі». «Вертикальна» структура зумовлює появу поняття рівнів системи та ієрархії цих рівнів.

5. Специфічним способом регулювання багаторівневої ієрархії є управління – різноманітні за формами і за «жорсткістю» способи зв'язків рівнів, що забезпечують нормальне функціонування й розвиток системи.

Оскільки ієрархічність будови є специфічною ознакою системи, зв'язки управління можна розглядати як одне з характерних виражень системоутворюючих зв'язків.

6. Наявність управління робить необхідною постановку під час дослідження деяких систем проблеми мети і доцільного характеру їх поведінки.

7. Джерело перетворення системи або її функцій лежить звичайно в самій системі; оскільки це пов'язано з доцільним характером поведінки системи, суттєвіша

риса цілого ряду системних об'єктів полягає в тому, що вони є не просто системами, а такими, що самоорганізуються. Із цим тісно пов'язана і інша особливість, притаманна багатьом системним дослідженням: у цих дослідженнях доводиться так чи інакше вирішувати проблему індивідуалізації системного об'єкта, оскільки неможливо обмежитися суто типологічними характеристиками, необхідно обов'язково припускати наявність у системі (або її підсистемі та елементах) деякої множини індивідуальних характеристик і ступенів свободи.

8. У зв'язку з управлінням і доцільним характером поведінки систем у багатьох випадках виникає проблема співвідношення функціонування і розвитку системи, пошуку відповідних «механізмів» і побудови загальної картини об'єкта, у якій було б враховано як синхронний, так і діахронний його «зрізи» [33, с.135– 136].

Як зазначають В. Бакуменко, С. Кравченко, за визначенням Нобелівського лауреата Стенфорда Оптнера, система є засобом або способом вирішення проблеми [6, с. 9]. Подібний погляд можна зустріти в працях М. Месаровича, де система розглядається як здійснення процесу перетворення вхідних даних на вихідні, що в результаті сприяє вирішенню проблеми. У цих визначеннях порушується питання про призначення системи; так система державного управління, з погляду суспільства, призначена забезпечувати його цілісність, функціонування і розвиток, а якщо ця система своє призначення реалізує погано, то виникають питання щодо її удосконалення, реформування... [6, с. 9]. В. Бакуменко, С. Кравченко визначають систему як «сукупність взаємопов'язаних і розташованих у певному порядку елементів, які взаємодіють між собою та складають цілісне утворення, що забезпечує вирішення певних проблем» [6, с. 9].

Погоджуючись загалом з наведеними уявленнями щодо категорії «система» та методології системного дослідження, вважаємо за доцільне висловити власне розуміння зазначених проблем. Сутність розвитку категорії «система» в науковій літературі дозволяє уникати існуючої фактично тавтології, коли основним атрибутом цього поняття називають цілісність. Терміни «система» і «цілісність» – синоніми. Так само не викликає заперечень загальноприйнята думка стосовно розчленування системи на окремі частки – підсистеми, елементи, компоненти, рівні і под. Беззаперечним є висновок про наявність між елементами певних зв'язків та відносин. Щоправда поняття «зв'язок» і «відносини» не ідентичні за своєю суттю.

Вони несуть різне змістовне та функціональне навантаження в системі, про що йтиметься далі. Поширеним серед дослідників висновком є твердження про взаємозв'язки (взаємовідносини) між окремими системами або елементами різних систем. Зазначені ознаки покладено в основу визначення поняття «система». Найбільш змістовним і логічним з наведених вище дефініцій, на нашу думку, є визначення Л. фон Берталанфі, яке, щоправда, потребує уточнення стосовно характеру взаємодії елементів. Тому в загальному вигляді поняття системи може мати такий вигляд: це сукупність елементів, що перебувають у діалектичній взаємодії між собою та іншими системами і їх складовими частинами. Акцентування уваги на діалектичному характері зв'язку не випадкове, адже функціонування як біологічних, так і соціальних систем здійснюється відповідно до законів діалектики. Тому методологія дослідження, а водночас і теоретичне відображення дійсності, має ґрунтуватися на категоріальному апараті діалектичного методу. У такому разі система є не тільки сукупністю, цілісністю її складових частин, а певним чином живим, пульсуючим організмом. На жаль, більшість системних досліджень недостатньо спираються на такий підхід. Тому дослідження саморуху, саморозвитку об'єкта пізнання зводиться до загальновідомих визначень, які у своїй сукупності набувають метафізичної конструкції.

Наукове пізнання, на відміну від його безпосереднього сприйняття, дозволяє проникнути в глибину об'єктивних процесів та явищ, дослідити їх зв'язки і взаємозалежності, виявити суттєві причинно-наслідкові зв'язки.

У суспільній науці напрацьовано і використано значний арсенал конкретних засобів пізнання дійсності. Доведено, що розвиток наукових знань, так само, як і дійсний розвиток, детермінується у кінцевому підсумку дією основних законів діалектики (закону єдності і боротьби протилежностей, закону переходу кількісних змін у якісні, закону заперечення), що слугує методологічною основою дослідження, є єдиним засобом побудови наукових теорій за допомогою певних принципів у вигляді відповідних понять.

Безумовно, загальнонаукові та філософські закони і категорії мають знайти відповідне місце у процесі дослідження й адекватного відображення об'єктивної реальності. «Якщо діалектика відображає закономірності розвитку всієї дійсності (природи, суспільства, мислення), то діалектичний метод є ґносеологічним і

логічним відображенням всієї діалектики» [21, с. 57]. Сучасна методологічна база охоплює значну низку структурних елементів (засобів) пізнання. Серед них слід назвати загальні, загальнонаукові та ін. Проте, як зазначає С. Мочерний, така класифікація є надто загальною, а тому втрачає певною мірою ознаки методологічної функції [21, с.48]. На його думку, основними структурними підсистемами діалектичного методу дослідження поміж інших є:

«1) філософські принципи, до яких належать принципи матеріалізму, розвитку, саморуху, відображення, суперечності, детермінізму, взаємодії, об'єктивності тощо;

2) загальнонаукові принципи, до яких належать системний, структурно-функціональний, моделювання та ін.;

3) закони діалектики, які водночас виконують гносеологічну функцію;..

4) категорії діалектики, найважливішими з яких є сутність і явище, зміст і форма, причина і наслідок та ін...» [21, с. 48 – 49].

Спираючись на зазначену методологію наукового пізнання, спробуємо проаналізувати системоутворюючі ознаки певного цілісного об'єкта. Одним з головних атрибутів системи є її структура. Загальновизнаним серед учених є висновок про взаємозв'язок останньої з її елементами, компонентами і под. Водночас тлумачення самого терміна «структура» у філософській і економічній літературі не рівнозначні. П. Алексєєв і А. Панін визначають структуру як «сукупність стійких відносин і зв'язків між елементами. Сюди включається загальна характеристика елементів, їх просторове розміщення, зв'язки між елементами розвитку та ін.» [2, с. 385].

В. Кохановський вважає, що структура являє собою «а) сукупність стійких зв'язків об'єкта, які забезпечують йому цілісність і тотожність самому собі; б) відносно стійкий спосіб (закон) зв'язку елементів того або іншого складного цілого» [14, с. 277]. Зважаючи на те що стійкий, повторювальний зв'язок явищ, процесів є закон, окремі автори структуру розуміють як «... сукупність законів, які виражають зв'язок елементів у системі» [15, с. 207]. Схоже визначення наводить С. Мочерний. Він вказує на те, що «структура – це комплекс внутрішніх і стійких зв'язків між підсистемами та елементами цілісної системи, які (зв'язки) як закони визначають її розвиток» [21, с. 86]. Подібний підхід, на нашу думку, не є беззаперечним. Будь-яке

системне утворення, принаймні в органічній природі, повинно розглядатися з точки зору: а) його наявності (буття); б) функціонування (руху); в) розвитку (кількісно-якісних змін). Подібну позицію займає Є. Юдін. Весь масив системних понять він ділить на три групи. «Першу таку групу утворюють поняття, що належать до опису внутрішньої будови системних об'єктів. Сюди входять поняття „зв'язок”, „відношення”, „елемент”, „середовище”, „цілісність”, „структура”, „організація” та деякі інші... Друга група системних понять пов'язана з описом функціонування системних об'єктів і включає в себе поняття „функція”, „сталість”, „рівновага” (в різних його догмах), „регулювання”, „обернений зв'язок”, „гомеостазис”, „управління”, „самоорганізація” і под. Ще одну важливу групу становлять поняття, що описують процеси розвитку системних об'єктів: „генезис”, „еволюція”, „становлення” і под. Відсутність чіткої межі між процесами функціонування і розвитку призводить до того, що цілий ряд понять одночасно може застосовуватись як для характеристики функціонування, так і для характеристики розвитку. Це, зокрема, стосується понять «зміна», «зростання», „відтворення”» [33, с. 183].

Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що, по-перше, є доцільним використання трьохвимірного аналізу системних понять. Три діалектично пов'язані між собою складники логічно вписуються в алгоритм методології дослідження (теза – антитеза – синтез); по-друге, організаційно цілісним є і об'єкт дослідження (у даному випадку – система) і метод його дослідження; по-третє, така цілісність є своєрідною конструкцією, у якій наявна кількісно-якісна визначеність складників, їх субординація, ієрархічне співвідношення та специфічні ознаки устрою системи.

Пізнання і відображення системного цілого з точки зору його структури і функцій є необхідною, але недостатньою умовою. Дослідження повинно бути доповнено аналізом взаємодії цих двох складників, тим самим система набуває не тільки руху (відтворення), але й розвитку.

Як зазначалося, кожна система як ціле складається з елементів, частин. У філософській літературі достатньо вичерпно досліджено зміст поняття «елемент». Розглянемо лише деякі принципові моменти. Елементи є вихідними, конституючими об'єктами, які у своїй сукупності утворюють систему. Окремі автори вважають, що в системі, зокрема економічній, «...найпростішою структурною ланкою є компонент,

тобто такий елемент, який при певному способі аналізу далі не ділиться. Водночас компонентом він може бути лише тоді, коли бере участь у формуванні системи і за його відсутності система не може розвиватися. Внаслідок цього найпростішою формою економічної структури є внутрішні і сталі зв'язки між компонентами окремих елементів» [21, с. 86].

Подібну точку зору поділяють і автори «Великого енциклопедичного словника» [32]. У свою чергу, сам елемент являє собою певну систему, що складається також з елементів. Сукупність окремих елементів може утворювати групи або підгрупи. У літературі вони переважно визначаються як підсистеми.

Скажімо, підсистемами живого організму є травлення, нервова система, кровоносна система та ін. У соціально-економічних системах підсистемами є продуктивні сили, виробничі відносини. Окремі компоненти, елементи підсистеми завжди є кількісно-якісно визначеними. У природі і суспільстві не існує абсолютно однакових або абсолютно відмінних об'єктів. Як говорив Ф. Енгельс, «у двох різних речей завжди наявні відомі спільні якості» [17, т. 20, с. 547]. «Системи, що складаються з якісно-тотожних елементів, беруться за первинні, а системи, що складаються з якісно-різних елементів – вторинні. Первинні системи – висхідні для розвитку певного різноманіття і покладені в основу вторинних систем. Це найбільш прості, елементарні системи. Їх простота зумовлена мінімумом внутрішньої диференціації, а розвиток, як відомо, іде спочатку в напрямі зростання внутрішнього різноманіття системи» [1, с. 13 – 14].

Загальновідомо, що визначальними атрибутами матерії у загальнофілософському її розумінні є простір, час, рух. Це не слід розуміти лише як механічну взаємодію за типом тяжіння і відштовхування. У соціальних системах така взаємодія має специфічний характер. Взаємозв'язок у структурі системи набуває взаємодії у процесі її функціонування. У свою чергу, функціонування, відтворення системи передбачає, що її елементи, підсистеми вступають у певні взаємовідносини між собою. «Безпосереднє відношення є відношення цілого і частин; зміст є ціле і складається з частин (форми), зі своєї протилежності. Але вони зображають собою частини тільки в їх тотожному відношенні один до одного, іншими словами, оскільки вони, узяті разом, утворюють ціле. Але це разом є протилежність і заперечення частини» [10, с. 301]. Отже, «уже самий факт, що це є

відношення, означає, що в ньому є два боки, які належать один одному» [17, т. 13, с. 97 – 498].

Заперечуючи метафізичне розуміння матерії та основних форм її руху, Гегель особливо підкреслює тезу про діалектику. «Надзвичайно важливо усвідомити собі, як варто розуміти і пізнавати діалектичне. Воно стає взагалі принципом усякого руху, усякого життя і усякої діяльності у сфері дійсності. Діалектичне є також душа усякого істинно наукового пізнання» [10, с. 206]. Відповідно до діалектичного методу пізнання і дослідження кожна річ, предмет повинні розглядатися не тільки у відношенні, але й у розвитку. Розвиток займає посереднє місце між виникненням, становленням та етапом зрілості.

Висновки. Дослідження витоків системного підходу дозволило обґрунтувати висновок, що цей методологічний підхід є найбільш універсальним та продуктивним засобом пізнання еволюції, закономірностей становлення та розвитку будь-якої системи, зокрема еколого-соціоекономічної.

Узагальнення наукової спадщини та сучасних думок щодо системного підходу в процесі осмислення і відображення об'єктивної реальності дозволило дійти таких висновків:

- вихідним пунктом усякого системного дослідження є уявлення про цілісність системи, відповідно до чого система є такою цілісністю, яка протистоїть своєму оточенню – середовищу. Розчленування системи призводить до виокремлення її елементів, властивості і функції яких визначаються їх місцем у межах цілого;

- цілісність як властивість системи конкретизується через поняття зв'язку;
- сукупність зв'язків та їх типологічна характеристика зумовлюють появу понять структури і організації системи;

- поняття структури приводить до появи поняття рівнів системи, їх ієрархії та характеру взаємопідпорядкованості;

- джерело перетворення системи або її функцій лежить у самій системі.

Вважаємо, що релевантним методологічним підходом до дослідження еколого-соціоекономічної системи в процесі обґрунтування механізмів її управління є системний підхід, який у сучасних умовах набув широкого застосування у процесі пізнавальної діяльності та на практиці, використовується в більшості наук, зокрема в

публічному управлінні. Конкретизацією структурно-функціонального аналізу загальнофілософського поняття «система» логічно має стати дослідження триєдиної еколого-соціоекономічної системи на різних рівнях як однієї з ключових методологічних проблем у галузі публічного управління.

Список використаних джерел

1. **Аверьянов А. Н.** Категория «система» в диалектическом материализме / А. Н. Аверьянов – М. : Мысль, 1974. – 70 с.
2. **Алексеев П. В.** Философия : учебник / П. В. Алексеев, А. В. Панин. – М. : Проспект, 1998. – 504 с.
3. **Аристотель.** Категории / Аристотель. – М., 1939. – Режим доступа : platonanet.org.ua/load/knigi_po_filosofii/istorija_antichnaja/aristotel_kategorii_porfirij_vvedenie_k_kategorijam_aristotelja_1939/7-1-0-4143.
4. **Арсеньев А. С.** Анализ развивающегося понятия / А. С. Арсеньев, В. С. Библер, Б. М. Кедров. – М. : Наука, 1967. – 439 с.
5. **Афанасьев В. Г.** Научное управление обществом / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1968. – 384 с.
6. **Бакуменко В. Д.** Методологія системних досліджень в державному управлінні : навч. посіб. / В. Д. Бакуменко, С. О. Кравченко. – К. : ВПЦ АМУ, 2011. – 116 с.
7. **Балансувати** // Словник української мови. – Т. 1. – К. : Наук. думка, 1970. – С. 56.
8. **Блауберг И. В.** Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
9. **Босенко В.** Диалектика как категория развития / В. Босенко – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1966. – 248 с.
10. **Гегель Г.-В.-Ф.** Сочинения В 14 т. Т. 7 / Г. В. Ф. Гегель. – М. : СОЦЭКГИЗ, 1934. – 380 с.
11. **Де Кондильяк Э. Б.** Трактат о системах, в которых вскрываются их недостатки и достоинства / Э. Б. де Кондильяк. – М., 1938. – 212 с.
12. **Дружинин В. В.** Проблемы системологии / В. В. Дружинин, Д. С. Конторов. – М. : Сов. радио, 1976. – 296 с.

13. **Зелькина О. С.** Системно-структурный анализ основных категорий диалектики / О. С. Зелькина. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1970. – 179 с.
14. **Кохановский В. П.** Философия и методология науки / В. П. Кохановский. – М. : АСТ, 1999. – 575 с.
15. **Кузнецов В. Г.** Философия : учебник / В. Г. Кузнецов. – М. : ИНФА, 1999. – 519 с.
16. **Кузьмин В. П.** Принцип системности в теории и методологии К. Маркса / В. П. Кузьмин. – М. : Политиздат, 1976. – 400 с.
17. **Маркс К.** Твори [в 50 т.] : [пер. з 2-го рос. вид.] / К. Маркс, Ф. Енгельс ; Ін-т іст. партії ЦК КП України – філіал ін-ту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – К. : Політвидав України, 1958 – 1985.
18. **Материалисты Древней Греции.** Собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура. – М. : Гос. издат. полит. лит., 1955. – 239 с. – Режим доступа : platonanet.org.ua/load/knigi_po_filosofii/istorija_antichnaja/dynnik_materialisty_drevnej_grecii_geraklita_demokrita_ehpikura/7-1-0-1416.
19. **Месарович М.** Теория иерархических многоуровневых систем / М. Месарович, Д. Мако, И. Тахахара. – М. : Прогресс, 1973. – 344 с.
20. **Сурмін Ю. П.** Методологія державного управління як галузі науки : наук. розробка / авт. кол. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. О. Краснейчук. – К. : НАДУ, 2010. – 32 с.
21. **Мочерний С. В.** Економічна теорія : підручник / С. В. Мочерний, М. В. Довбенко. – К. : Академія, 2004. – 856 с.
22. **Мочерний С. В.** Методологія економічного дослідження / С. В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
23. **Новейший философский словарь** / сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
24. **Оптнер С. Л.** Системный анализ для решения деловых и промышленных проблем / С. Л. Оптнер. – М. : Сов. радио, 1969. – 205 с.
25. **Оруджев З. М.** Диалектика как система / З. М. Оруджев. – М. : Политиздат, 1973. – 352 с.

26. **Публічне** управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку : навч. посіб. / Т. К. Гречко, С. А. Лісовський, С. А. Романюк, Л. Г. Руденко. – Херсон : Грінь Д.С., 2015. – 264 с.
27. **Садовский В. Н.** Основания общей теории систем / В. Н. Садовский. – М. : Наука, 1974. – 277 с.
28. **Система** // Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1983. – С. 619.
29. **Система** // Энциклопедический социологический словарь [общ. ред. Г. В. Осипова]. – М. : ИСПИ РАН, 1995. – С. 668.
30. **Уемов А. И.** Системный подход и общая теория систем / А. И. Уемов. – М. : Мысль, 1978. – 272 с.
31. **Черковец В. Н.** О методологических принципах политической экономии как научной системы / В. Н. Черковец. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1965. – 261 с.
32. **Элемент** // Большой энциклопедический словарь / под. ред. А. Н. Азриэляна. – [3-е изд.]. – М. : Ин-т новой экономики, 1998. – С. 615.
33. **Юдин Е. Г.** Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки / Е. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 391 с.
34. **Bertalanffy L. von.** (1969). General System Theory. Foundations, Development Applications. New York.

List of references

1. **Averyanov A. N.** Kategoriya «sistema» v dialekticheskom materializme / A. N. Averyanov – М. : Myisl, 1974. – 70 s.
2. **Alekseev P. V.** Filosofiya : uchebnyk / P. V. Alekseev, A. V. Panin. – М. : Prospekt, 1998. – 504 s.
3. **Aristotel.** Kategorii / Aristotel. – М., 1939. – Rezhim dostupa : platonanet.org.ua/load/knigi_po_filosofii/istorija_antichnaja/aristotel_kategorii_porfirij_vvedenie_k_kategorijam_aristotelja_1939/7-1-0-4143.
4. **Arsenev A. S.** Analiz razvivayuschegosya ponyatiya / A. S. Arsenev, V. S. Bibler, B. M. Kedrov. – М. : Nauka, 1967. – 439 s.

5. **Afanasev V. G.** Nauchnoe upravlenie obschestvom / V. G. Afanasev. – M. : Politizdat, 1968. – 384 s.
6. **Bakumenko V. D.** Metodolohiia systemnykh doslidzhen v derzhavnomu upravlinni : navch. posib. / V. D. Bakumenko, S. O. Kravchenko. – K. : VPTs AMU, 2011. – 116 s.
7. **Balansuvaty** // Slovnyk ukrainskoi movy. – T. 1. – K. : Nauk. dumka, 1970. – C. 56.
8. **Blauberg I. V.** Stanovlenie i suschnost sistemnogo podhoda / I. V. Blauberg, E. G. Yudin. – M. : Nauka, 1973. – 270 s.
9. **Bosenko V.** Dialektika kak kategoriya razvitiya / V. Bosenko – K. : Izd-vo Kiev. un-ta, 1966. – 248 s.
10. **Gegel G.-V.-F.** Sochineniya V 14 t. T. 7 / G. V. F. Hegel. – M. : SOTsEKGIZ, 1934. – 380 s.
11. **De Kondilyak E. B.** Traktat o sistemah, v kotoryih vskryivayutsya ih nedostatki i dostoinstva / E. B. de Kondilyak. – M., 1938. – 212 s.
12. **Druzhinin V. V.** Problemyi sistemologii / V. V. Druzhinin, D. S. Kontorov. – M. : Sov. radio, 1976. – 296 s.
13. **Zelkina O. S.** Sistemno-strukturnyy analiz osnovnyih kategoriya dialektiki / O. S. Zelkina. – Saratov : Izd-vo Sarat. un-ta, 1970. – 179 s.
14. **Kohanovskiy V. P.** Filosofiya i metodologiya nauki / V. P. Kohanovskiy. – M. : AST, 1999. – 575 s.
15. **Kuznetsov V. G.** Filosofiya : uchebnik / V. G. Kuznetsov. – M. : INFA, 1999. – 519 s.
16. **Kuzmin V. P.** Printsip sistemnosti v teorii i metodologii K. Marksa / V. P. Kuzmin. – M. : Politizdat, 1976. – 400 s.
17. **Marks K.** Tvory [v 50 t.] : [per. z 2-ho ros. vyd.] / K. Marks, F. Enhels ; In-t ist. partii TsK KP Ukrainy – filial in-tu marksyzmu-leninizmu pry TsK KPRS. – K. : Polityvdav Ukrainy, 1958 – 1985.
18. **Materialisty** Drevney Gretsii. Sobranie tekstov Geraklita, Demokrita i Epikura. – M. : Gos. izdat. polit. lit., 1955. – 239 s. – Rezhim dostupa : platonanet.org.ua/load/knigi__po_filosofii/istorija_antichnaja/dynnik__materialisty__drevnej_grecii_geraklita_demokrita_ehpikura/7-1-0-1416.

19. **Mesarovich M.** Teoriya ierarhicheskikh mnogourovnevnykh sistem / M. Mesarovich, D. Mako, I. Tahahara. – M. : Progress, 1973. – 344 s.
20. **Surmin Yu. P.** Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia yak haluzi nauky : nauk. rozrobka / avt. kol. : Yu. P. Surmin, V. D. Bakumenko, A. O. Krasneichuk. – K. : NADU, 2010. – 32 s.
21. **Mochernyi S. V.** Ekonomichna teoriia : pidruchnyk / S. V. Mochernyi, M. V. Dovbenko. – K. : Akademiia, 2004. – 856 s.
22. **Mochernyi S. V.** Metodolohiia ekonomichnoho doslidzhennia / S. V. Mochernyi. – Lviv : Svit, 2001. – 416 s.
23. **Noveyshiyy** filosofskiy slovar / sost. A. A. Gritsanov. – Mn. : Izd. V. M. Skakun, 1998. – 896 s.
24. **Optner S. L.** Sistemnyiyy analiz dlya resheniya delovyykh i promyshlennyykh problem / S. L. Optner. – M. : Sov. radio, 1969. – 205 s.
25. **Orudzhev Z. M.** Dialektika kak sistema / Z. M. Orudzhev. – M. : Politizdat, 1973. – 352 s.
26. **Publichne** upravlinnia v zabezpechenni staloho (zbalansovanoho) rozvytku : navch. posib. / T. K. Hrechko, S. A. Lisovskyi, S. A. Romaniuk, L. H. Rudenko. – Kherson : Hrin D.S., 2015. – 264 s.
27. **Sadovskiy V. N.** Osnovaniya obschey teorii sistem / V. N. Sadovskiy. – M. : Nauka, 1974. – 277 s.
28. **Sistema** // Filosofskiy entsiklopedicheskyy slovar. – M. : Sov. entsykl., 1983. – S. 619.
29. **Sistema** // Entsiklopedicheskyy sotsiologicheskyy slovar [obsch. red. G. V. Osipova]. – M. : ISPI RAN, 1995. – S. 668.
30. **Uemov A. I.** Sistemnyiyy podhod i obschaya teoriya sistem / A. I. Uemov. – M. : Myisl, 1978. – 272 s.
31. **Cherkovets V. N.** O metodologicheskikh printsipakh politicheskoy ekonomii kak nauchnoy sistemy / V. N. Cherkovets. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1965. – 261 s.
32. **Element** // Bolshoy entsiklopedicheskyy slovar / pod. red. A. N. Azrielyana. – [3-e izd.]. – M. : In-t novoy ekonomiki, 1998. – S. 615.
33. **Yudin E. G.** Sistemnyiyy podhod i printsip deyatelnosti. Metodologicheskie problemy sovremennoy nauki / E. G. Yudin. – M. : Nauka, 1978. – 391 s.

35. **Bertalanffy L. von.** (1969). General System Theory. Foundations, Development Applications. New York.